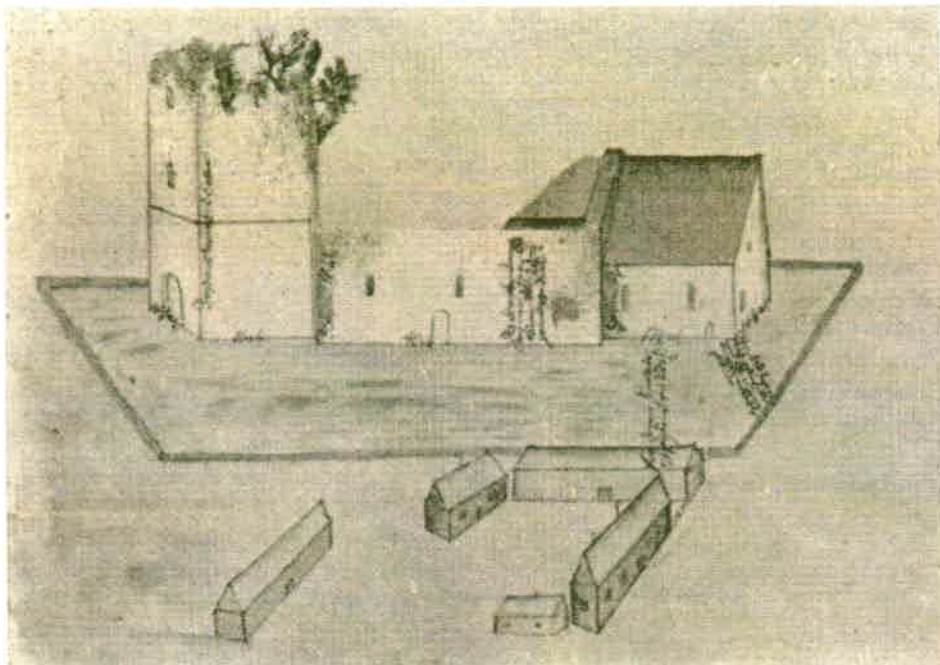

Avaldsnes kirken og prestegården, anno 1740. Tegning / Riksarkivet.

INNHold:

Lederen har ordet	s.1
Årsreferat	s.2
Knud Leem og Avaldsnes kirken	s.3-10
Folketone fra Avaldsnes til Kirkens 700 års jubileum	s.11
Og det skjedde i de dager....	s.12-18
Norge i 100. Læreboktekst fra unionstiden	s.19-22
Sillakåna	s.23-24
Kuriositeter og snurrepiperier	s.25
Syn og segn	s.25
Utfordring	s.26

LEDEREN HAR ORDET

Styret i Slechtsforum

Karmøy:

Leder:

Johannes Hellesland

Nestleder:

Leif Ådland.

Styremedlemmer:

Svein Erik Tindeland

Tor Inge Dahl

Odd Magne Dalsvåg

Varamedlemmer:

Johan Gerhard Fjell

Arne Edvin Dahl

Kasserer:

Birger J. Nornes

Slechtsforum kan kontaktes på:

Boks 135

4281 Skudeneshavn

Kontoradresse:

Dr. Jensensvei 2

4280 Skudeneshavn

Kontortid:

Tirsdag: kl. 1800-2100

Telefon:

52 81 55 67

E-mail:

slechtsforum.karmoy@c2i.net

Hjemmeside:

<http://www.slechtsforumkarmoy.no>

Redaksjonen:

Odd Rune Olsen

oddruneolsen@yahoo.no

Etter at vi var nødt til å legge medlemsbladet "på is" av mangel på medarbeidere til dette arbeidet, kan jeg nå få være med å presentere bladet i ny skikkelse. Odd Rune Olsen har tatt på seg arbeidet med å være vår redaktør, og vi ser fram til nye interessante utgivelser.

Når det gjelder bygdebøkene er der fortsatt noen som mangler, men arbeidet er på gang så vi nærmer oss slutten på den fasen, men vi får stadig oppdateringer og rettelser så det vil nok ta lang tid før vi kan si at vi er ferdige. Kirkebøkene er kommet så langt at vi planlegger å legge de første ut på "nettet" om ikke altfor lang tid. Vi har også fått en ganske stor slechtsdatabase som i skrivende stund har passert 141500 navn.

Vi får stadig henvendelser fra folk som leter etter sin slekt og for de fleste kan vi vanligvis skaffe slektstavler i mange generasjoner tilbake.

Dessverre kan det ta lang tid å vente for enkelte, men ingen blir glemt, så det er bare å smøre seg med tålmodighet, for alle får svar før eller siden. Det hender at vi mister kontakten med enkelte da de skifter e-post adresse eller flytter så jeg vil be om at alle gir beskjed når dette skjer. For medlemmer som kan besøke oss i Skudeneshavn har vi etter hvert fått en ganske stor samling bygdebøker som også er tilgjengelige på folkebiblioteket i Skudeneshavn der de kan lånes og studeres på lesesalen. Til slutt vil jeg håpe at vårt nye medlemsblad blir godt mottatt.

Johannes Hellesland

ÅRSMØTE SLEKTSFORUM KARMØY

Referat fra Tirsdag 22.februar 2005 Kl.1800

Det var 9 frammøtte medlemmer.

1. Valg av møteleder og referent.
Johs Hellesland ble valgt til møteleder og Kjell Gilje til referent
2. Innkalling og dagsorden ble godkjent.
3. Styrets beretning for 2004 ble godkjent.
4. Regnskap 2004 og budsjett for 2005 ble godkjent
5. Valg. Følgende ble enstemmig valgt:

Etter dette ser styret for 2005 slik ut:

Leder	Johannes Hellesland
Nestleder	Leif Ådland
Styremedlem	Svein Erik Tindeland
Styremedlem	Kjell Gilje
Styremedlem	Tor Inge Dahl
Varamedlem	Johan Fjell
Varamedlem	Arne Edvin Dahl
Revisor	Leif Naley
Valgkomite	Tor Inge Dahl
	Johan Fjell
	Odd Magne Dalsvåg

Saksbehandling er i henhold til årsberetning på hjemmeside:
slektsforumkarmoy.no

Referent: Kjell Gilje

Knud Leem og Avaldsnes Kirken.

Odd Rune Olsen

For tiden er jeg blitt veldig nysgjerrig på vår norske språkhistorie, med alle sine dialekter og uttrykk. Og jeg som elsker bøker går ofte på biblioteket og selvfølgelig ikke minst på antikvarier for å finne gamle interessante bøker med spennende innhold.

I fjor, på en fin høst dag, reiste jeg til Oslo, der jeg stakk innom et av byens mange antikvarier.

Da jeg fikk forklart meg til antikvaren bak det fine engelske skrivebordet i barlind, hva jeg var ute etter, la han pipa fra seg, reiste seg sakte opp, og ba meg om å følge etter innover i antikvariatet til han stoppet opp, tok ut en bok og gav meg den.

Dette er nok boken, som du leter etter, den kommer også fra dine kanter, og kikket over sine kraftige briller..

Norske Maalsamlinger fraa 1740-aari, af Knud Leem.

Denne Knud Leem, som var prest på Avaldsnes på midten av 1700-tallet, hadde her samlet 3000 ord og uttrykk fra Karmøy-målet.

Jeg tenkte ikke lenge før jeg stod med lommeboka i handen og betalte. Vi kom i snakk om alle de ulike dialekter som vi hadde her i landet.

Da jeg gikk derfra, så tenkte jeg at det stemte nok at det virkelig var denne boka jeg skulle kjøpe i dag. Enten så var han en god selger eller så var jeg en naiv bokorm, man får vel se?

Da jeg satt på toget hjem til Tønsberg, der jeg nå bor, lurte jeg på om dette kunne være av interesse for noen på Karmøy.

Jeg vil ikke gå løs på ordsamlingen her, men jeg vil gjerne fortelle det jeg sporet opp om denne presten Knud Leem på Avaldsnes, som har en stor historisk plass her på Karmøy.

Om det så er noe interesse for selve ordboken, så får jeg komme tilbake til den noe senere.

Knud Leem ble født på Haram på Sunnmøre den 13. februar 1697. Faren Niels Knudsen Leem, som var prest der, var født i Bergen 1665 og døde i 1737.

Leem-slekta som Ludvig Holberg var av på morssiden, hadde ingen slektsband med far til Knud Leem. *Men det er trolig rett når prosten Schiørn, i utskrevne preste-rekker i Riksarkivet, gjør han til en sønnsønn søn av presten Knud Nielson i Lime i Viborg amt, som døydde 1592; Wiberg, Dansk Præstehistorie. Vol.3, side 744.*

Om dette stemmer, så må etternavnet Leem være etter stedsnavnet Lime i Viborg, Danmark.

Knud Leem gikk ikke på latinskolen, men han leste mye hjemme, der faren lærte ham det meste, han ble senere teolog student fra 1713-1715. Så ble han hjelpeprest en tid hos Otto Finde i Volda.

Faren Niels hadde også i sine unge år vært prest i Finnmark, så Knud hadde tidelig kjent seg kalt til å arbeide med finnmarksamene. Han fulgte Thomas von Westen på hans tredje misjonsreise i 1722 og allerede i 1723 melde han seg selv til misjonstjeneste. Men han ville ikke begynne før han kunne målet, så derfor reiste han opp til Trondheim og studerte finnmarksamisk i to år hos Isak Olsen.

Finnmarkssamer

I 1725 ble Knud misjonær i Porsanger og Laksefjord, og T. von Westen gav han en oppgave når de skiltes, at nest etter sine embetsplikter skulle han jage etter finsk/samisk målgransking.

Da han hadde vært ett år i Finnmark, var han så vel inne i målbruken at han både predika og katekisere på det, så derfor ble han godt mottatt av finnmarkingene.

I 1728 ble han sogneprest i Alta, og der holdt han fram med å tala på deres eget mål, samisk.

Sommeren 1733 reiste Knud hjem til Sunnmøre, for å hilse på sin gamle far. Samme år på sjølveste Olsokdagen fikk han anledning til å tale med Kong Christian den VI som da var i Ålesund. Kongen spurte han mye ut om finnmarksamene og hans misjon iblant dem.

I desember 1734 ble Knud Leem kalt til sokneprest i Augvoldsnæs på Karmt (Karmøy). Da Knud Leem flyttet fra Finnmark, kom han på hva han hadde lovet Thomas von Westen å gjøre for Finnmarkingen og deres mål.

Med all den kunnskap om Finnmarkingene og samene, skrev han "Lappisk Grammatica" i 1748, der han sier i forordet at det var disse spørsmålene fra riksstyret som for alvor førte han inn på målgrensning i samisk.

Finnemålsarbeidet hans ble kjent i både Sverige, Danmark og Finland.

Samtidig lærte han seg også store deler av Karmt-målet med alle sine rare uttrykk, så det ble også til at han skrev en bok med 3000 ord og dets forklaringer. Det var denne boken jeg hadde fått kloa i. Knud Leem hadde et ekstremt godt språkøre, noe som ble en plogspiss for Ivar Aasens senere ord innsamlinger på Vestlandet.

Knud Leem giftet seg med Sophie Aletha Ruberg, søster til Torvastadpresten Christian Ruberg.

Augvaldsnæs kirka med skjøte ble solgt av kong Fredrik den IV til oberst Georg von Krogh den 26. april 1725 for 575 riksdalar. Det var nøden som drev kongen til å selge. Under den store nordiske krigen som sluttet i 1720, han hadde da tømt hele statskassen og attpåtil halvparten av kirkens inntekter helt fra 1710. Salget av kirkene var et rov, men kanskje ikke når det gjaldt Augvaldsnes kirka, for den var da fra først av et kongelig kapell, altså kongens eiendom, men etter 1725 var den ikke lenger noe kongelig kapell.

For kirkene var bygget av kirkemenighetene sine egne midler og derfor var kirkegodset en gave til kirken, og ikke til staten.

I 1727 solgte oberst Georg von Krogh kirken igjen til sin bror, oberst-løytnant Christopher von Krogh, som bodde på Hogganvik i Vikedal. Han eide flere kirker i Ryfylke.(Rogaland). De som kjøpte kirker, fikk retten til kirkegodset og inntektene av det og ellers inntektene av kirka slik som 10% av den enkelte av menighetens inntekter og leien av kirkekuer og -sauer.

Kirkeeierne hadde også plikt til å rydde i kirkehusene og holde dem i brukbar stand, så det var ikke bare nettoinntekter, men her var det ikke nok penger til noe restaurering av kirken.

Skal kirkemurene rives ned? Kong Fredrik IV bygde slott etter slott i København. En anonym prosjektmaker hadde sendt kongen et framlegg om å ta veggsteinene fra Augvaldsnæs kirka og Utstein kloster og sende dem ned til Danmark og bruke dem til bygningsmaterial der. Amtmannen i Stavanger fikk påbud om å besikte de to gamle bygningene og si sin mening om planen.

Kirkegardsmuren var mye til nedfalls og burde mures høyere og på gravstedene rundt om låg det fullt opp med stein og grus som kom fra selve steinkirken. Kirkeeieren hadde lenge masa om at de gamle murene i skipet og tårnet måtte rives ned. Prost Leganger og biskop Kærup ble omsider enige om at kirken byrde rives helt ned og flyttes til en bedre grunn.

Kirkeruin på Avaldsnes

Kirkens menighet satte da i gang en streikeaksjon imot prosten og bispen sine ønsker, men da fikk biskop Kærup nok, og den 28. oktober 1746, skrev han et brev til kongen, og la frem sin og prostens planer for flytting av kirken. Om den gamle kirka skrev han bl.a.:

«at indtet deraf staar tilbage, uden forfaldeen store Steen-muure, og Steen-Taarn, hvor over paa voxe store vilde træer, som ieg Kærup ved min Kirke Visitats sammestæds selv haver seet, og hosfølgende korte afridzning nærmere udviiser.»

Kirken og prestegården i 1740-årene, se bilde på omslaget. Tegningen ligger på Riksarkivet.

Samme året kom kongebrevet, adressert til biskop Kærup:

«Fredrich den Femte Af Guds Nåde Konge til Danmark og Norge, De Venders og Gothers, Hertug udi Slesvig, Holsten, Storman og Ditmarsken, Greve udi Oldenborg og Delmenhorst!
Vor syndelig begavenhed tilførn! Udi en Eders forestilling, datert den 28: Octobris sidstavigt, haver I til os allerunderdanigst indberettet, at der udi Eders allernådigst anbetroede Stift, Stavanger Amt og i Carmesunds Proustie, er en Kirke, som kaldes Augvoldsnæs Kirke, der næst Trundhiems Kirke, som skal være en af de ældste, af Qvader-steene opbyggt, men baade før og siden af Reformationen, tiid

efter anden saaledes nedfalden af intet deraf staar tilbage, uden forfaldne, store Muure og Steen-Taarn, hvorudover paa denne Kirkes Choors stød skal siden Reformationens Begyndelse i Norge være bygt en Trækirke, udi hvilken Sognets Almue hidind til | : skønt i sit Rum gandske utilstrækkelig : | have holdt deris Guds Tienniste. Men som denne Chor-Kirke udi Aaret 1725 blev solgt til os elskelig Oberste Georg Fredrich von Krogh og af ham 1727 skjøtet til hans Broder Os elskling Oberst Lieutenant Christoph von Krogh, som nu er Eyer af bemte Augvolsnæs Kirke, og der baadefor Eder og Eders Formænd i Embedet ofte af Kirkens Sogne-Præster og Almue, efter lovlig tagne Syn, er bleven klaget Kirkens forfaldne Tilstand, og den Fare og Ulykke, Præst og Almue ved Kirke Tiennesten af de gamle Muure og Steeners Nedfald daglig ere exponerede, have I følgelig vores allernaadigste lov og Forordninger af den 13. augusti 1734, aarlig tilholdt baade Kirke Eyeren, førnævnte Oberst Lieutenant von Krogh under den i samme forordning citerede Straf, at sætte foreskrevne Kirke i forsvarlig Reparations og Bygnings Stand, saa og beordret Almuen, at forskaffe den i Forordningen anbefalede Tømmer hielp Pligt Arbeide dertil, Hvorpaa Kirke Eyeren har beklaget sig, at hand ey kand Reparere denne Kirke, uden sin ruin, i sær da han ikke skal have kiøbt uden Træ-Kirken, og ikke Steen Muurene, som nedslaaer og Ruinerer den af ham kiøbte Kirke, og Almuen forklaret, at de ere saa fattige, at de ey formaae, at kontribuere de dem af Stiftet Paalagte Penge dertil; Til den Ende I afforførte Aarsage, saa og i anledning af det til os nedsendte Tings vidne og Proustens Relation, til befrygtede Ulykke og livs Fare af den Fald færdigede Træ-Kirke, at forekomme, have consentreret, at Almuen, som nødes til at forlade Kirken, i næst 4 hosliggende Kirker paa Carmesund maa søge og holde deres Guds Tieneste paa vis tiid med deres nuværende Sognepræst Knud Leem.

Thi give vi Eder hermed tilkiende, at vi, efter slige Omstændigheder, og siden I finde, det at være af høy fornødenhed, at den gamle Træ-Kirke og Steen-muure maa nedbrydes og en ny Kirke paa det anviste sted paa Præstegaardens indgiærede Grund, G l o p p e – N æ s kaldet, igien opbygges, dette Eders allerunderdanigste Forslag her med allernaadigst have approberet, saavelsom at Almuen maa være inddelt paa overbemelte 4 Kirker paa Carmesund, for der at betiennes af deris egen Præst; Udi det øvrige have vi, efter

[illegible]

Sogneprest Knud Leem, var ikke enig med prost og bisp i at kirken burde rives ned og flyttes til en annen grunn. Han gjorde seg så mye umak at han reiste like ned til København, til kongen, og la sine synspunkter og framlegg fram for han. I skriv av 7. desember 1747 bad han «om ikke den gl: grundmurede

Kirke henseende til den ælde og Kaastbare Bygning maatte Vorde konserveret og i stand sat» og han bad kongen gi påbud om kollekt til kirken også i kirkene i Trondheim Stift og i Danmark.

Ja hvorfor kunne ikke Danmark yte noe? Og ettersom så mange sjøfolk og fiskere besøkte Avaldsnes kirke burde det ytes 1 skilling pr. lest av hvert skip som var klarert ved tollboden i Bergen.

Kongen tok ikke noe hensyn til Leems nødsbønn. Han fikk heller ikke lov til å samle inn noen kollekt i Danmark, men det var kanskje ikke nytteløst allikevel at han stred for den gamle kirken.

For stiftsdireksjonen fikk ny interesse for at vedlikeholde kirken der den sto. Den sendte murmester Hans Blitzing, «den dyktigste, edrueligste, og vittigste mann i disse grenser man til slikt verk kunne finne», fra Kristiansand til Avaldsnes med det oppdrag at han først og fremst skulle undersøke om det var mulig og restaurere hele kirken.

Hans Bliitzeng kom til Avaldsnes høsten 1747, saumfor den gamle kirken og fant ut at den kunne restaureres med unntak av tårnet, det måtte rives. Det ville koste 2504 riksdaler og istandsette koret og skipet og rive tårnet. Bygdefolket var oppglødet for planen, men restaureringsplanen var først realisert 92 år senere.

Når Knud Leem først var i København, så måtte han jo selvsagt hilse på Missionskollegiet som han før hadde tjent for, oppe i Finnmark. Missionskollegiet hadde samme året nettopp sett etter en slik resursperson til å arbeide med finnemålet. Han ble værende i København vinteren over, og fikk skrevet ned grammatikken, som er et verk på omkring 400 sider.

Den finske ordboka og skildringene av finmarksamene arbeidet han på både i København og etter at han var kommet hjem til Avaldsnes.

Missionskollegiet kunne tenke seg å sende Leem opp til Seminarium Lapponicum i Trondheim, det hadde vert nedlagt siden Thomas von Westen døde.

Knud Leem kunne språket, og var derfor den eneste som kunne være på tale til å overta som skolestyrer, han kom i rett tid, som kalla fra oven, ble det sagt.

Han skrev et brev fra Avaldsnes den 2. juni 1750:

"Havde oven-benævnte Kirke ikke geraadet i Decadence, havde jeg neppe meere i min Livs Tiid kommet til København. Havde jeg ey kommet til Kiøbenhavn, havde min ringe Person, og den liden Kundskab, jeg haver naaet i det Lappiske Tungemaal, neppe bleven bekjendt, og aller mindst jeg bleven foreslaaet til een Informator i Sproget". (Riksarkivet)

Det var mange vanskeligheter som kom i veien, særlig pengeproblemer, og tingene drog ut i flere år. Missionskollegiet bød Leem 400 riksdalar om året, men han kunne ikke greie seg med mindre enn 500, for han var en skyldbunnen mann, mest fordi han hadde kostet mye selv på restaurerings arbeide på den gamle steinkirka i Avaldsnes, også turen ned og opp fra København.

Knud Leem bød seg da til å bytte embete med hospitalspresten Jens Saxe i Trondheim.

Både Saxe og kona var i fra Stavanger, og Leem tenkte at de gjerne ville komme hjem til Ryfylke, men det ble ikke noe bytting imellom dem.

Endelig i 1752 kom Seminarium Lapponicum i Trondheim i stand, og Leem ble sett til styrer, med tittel: Professor Lingvæ Lapponicæ. Fra nå av ofra han seg helt for skolen og granskning av det samisk/finmarkske mål og kultur. Knud Leem var en trofast mann både hjemme og i sitt fag, og han fikk mye gjort.

Han skrev både skolebøker og småskrifter på samisk, men også store og grunnleggende arbeid, som for eksempel: "En Lappesk Nomenclator"

Tronhiem 1756, et verk som mest på vær side viser Leems uvanlige kjennskap til de norske dialektene.

Etter hans død i 1774, kom det fortsatt ut mye interessant materiale, fra Knud Leems hand.

Folketone fra Avaldsnes.

1 Me har i Je- sus Krist vår von om her leg-dom og sær-la. Når kroppen går mot
 2 So før me si- ger, Gud skje lov ved Je sus Krist vår Her-re, og dø den slep- pe
 3 Då ljo-mar o- ver gleym de grav Guds røyst i him mel- lu-ren Me vak nar opp or
 grav og tøn, so tar me ikkje, før-la. For Je-sus og i grøvi låg Han bar vår skuld og
 lyt sitt rø, han vert ein skugge ber-re. Kvar er din brodd og siler-odd, du død har er din
 meld og hav, då riv nor hel-heims mu-ren Me skun-do fram som un-ge lam og gløds ljo- sel
 ma-da Men dø-dens band der spring du Han og varl Guds fyr sli- grø- da
 si- gert Du sløytest ned når fram med frid me føt ditt fang- tak sli- ger
 hel-sar Me lyf-test opp med lev og kropp i sky er til vår Fril-sar

Denne sjeldne folketone fra Avaldsnes er nedskrevet og harmonisert av Klara Johannessen. Teksten her er fra kantaten for Avaldsnes kirke sitt 700-års jubileum, skrevet av Lars Skadberg. Men tonen har vært benyttet til gravsalmen "Hvi kvider Kjød og Blod sig saa". Den er nærmest dorisk toneart, som var mye benyttet i mellomalderen.

Og det skjedde i de dager...

Odd Rune Olsen

Og det skjedde i de dager... sier Lukas i sitt evangelium, i begynnelsen av det andre kapitlet til Teofilus i år 60 e.Kr.

- Ja! Juleevangeliet kjenner vi alle til, tross sin gamle historie.

Julens tradisjonelle budskap hadde atter en gang senket seg inn i våre hjerter, men julefreden i de tusen hjem ble brått avbrutt med en naturkatastrofe i Sørøst Asia 2. juledag 2004.

I mediasammenheng er vel dette utvilsomt den største katastrofen som det er skrevet og dokumentert om i inn- og utland.

Om vi ikke fikk selve flodbølgen på direkten i fjernsynet, så fikk vi i alle fall private folks videoopptak av dødsbølgen og dens store ødeleggelser, rett inn i våre hjem, dag etter dag.

En flodbølge gikk for 140 år siden, utenfor Skudeneshavn, ikke i så stor skala, men veldig mye ødeleggende.

Det var en stille dag i begynnelsen av april, solen skinte og varmet og godt. Kristian Larsen Stava som hadde sin daglige vakt på Havnafjellet i Skudeneshavn så i kikkerten sin at en stor bølge reiste seg opp fra havet og kom med stor fart inn i mot havnen.

Kristian løp og skrek for hele livet, for å varsle folk, men han kom for sent. Havnene hadde alt blitt tømt for vann en liten stund, men så kom bølgen og skylte innover havnene med en stor ødeleggende kraft.

Etter at alt hadde lagt seg lå trekasser og fiskeredskaper og fløt, ingen kunne se hva som var hvem sitt. Mirakelløst så kom ingen mennesker til skade. Skuddnesbuene trodde selv at dette var Jesu gjenkomst, som det står om i Evangelisten Lukas 21. kap. i versene:

25 Og det skal skje tegn i sol og måne og stjerner, og på jorden skal folkene engstes i fortvilelse når hav og brenninger bruser,

26 mens mennesker faller i avmakt av redsel og gru for det som kommer over jorderike; for himmelens krefter skal rokkes.

27 Og da skal de se Menneskesønnen komme i skyen med kraft og megen herlighet.

Når de første losene begynte sin virksomhet i Beiningen, (ei beina = en tjeneste) er ikke godt å si, men en vet med sikkerhet at det helt fra begynnelsen av 1800-tallet har vært losstasjon her.

Bertha Torkelsen som er født og oppvokst i Beiningen, kunne fortelle til Kristi Røijen, i "Jul på Karmøy" årgang 1955 at den første losen som bodde her på Beiningsholmen var Ole Kristensen.

Beiningsundet 1850
Tegnet av Arnt Nornes sr.

Vi kan vel i dag undres på hvorfor han fant det tjenelig å bo der, men det har vel hatt sin grunn, som vi ikke har forutsetning for å forstå. Det var jo stor konkurranse blant losene rundt Skudeneshavn. Enken bodde der bare en kort tid etter hans død, men etter at en stor flodbølge gikk gjennom Beiningsundet, så fant hun stedet utrygt og flyttet inn på fastlandet.

Denne flodbølgen som gikk rett utenfor Karmøys sydspiss, inn igjennom Beiningssundet var også mye ødeleggende andre steder rundt Skudeneshavn.

Det var 22 naust i fra Beiningen, 12 i fra Mundgårdshavn, 7 i Skitnadalsvika, 3 på Vigeholmen, 4 på Steiningsholmen 7 i Hålandsvågen og 3 naust på Syre som ble ødelagt.

Høynesjøen

Tegnet av Arnt Nornes sr.

I "Vår gamle kystkultur" av Svein Molaug, står det at fra 1600-tallet og til slutten av 1700-tallet skulle naustene være 4 x 4-5 meter, mens de på 1800-tallet var 6 x 8-10 meter. Så ut fra de steingardene som ligger opp i fjæra rundt om, kan vi finne ut når disse naustene ble bygget.

Fra de opplysningene som Arnt Nornes sr. og Ludvig Syre har funnet og oppmålt av gamle naustgarder i fjæra rundt omkring i Skudeneshavn distriktet, har de funnet ut at det på Mundgårdshavn har stått 21 naust, i Skitnadalsvika 7, i Beiningen 26, ved Vigesjøen 18, på Vigeholmen 21 med våningshus, ved Høynesjøen 22, i Naleyvågen 13, Hålandsvågen med Bådeholmen 26, Habnarvågen på Syre 10, Haugen på Syre 7, Vestvågen på Syre hadde 7 naust her.

I 1963 begynte Arnt Nornes sr. med sitt rekonstruksjonsarbeid med kullstifttegninger slik det en gang var, det vil si slik Arnt fant ut at dette måtte ha sett ut helt tilbake til 1840 og til og med før den tid. For å få dette mest mulig likt, så benyttet han seg av gamle foto og gamle brannprotokoller. Arnt og Ludvig gikk ofte rundt og snakket med eldre mennesker og målte og fotograferte ved lavvann de gamle naustgardene, som vi ennå i dag kan se rester av rundt om.

Høsten 1997 pirret dette min nysgjerrighet, så jeg tok kontakt med de lokale historiekjennerne i Skudeneshavn, som jeg trodde visste noe om denne flodbølge-hendelsen på midten av 1800-tallet, men som dessverre ikke viste noen ting. Noen få hadde hørt om det, men trodde ikke helt på det.

Jeg kontaktet Statsarkivet i Stavanger, de gikk igjennom sine protokoller, men der fant de heller ikke noe om en flodbølge som kunne ha gått innover Skudenes på midten av 1800-tallet.

Det var mange som rådet meg å slutte å fantasere, men da tenkte jeg i mitt stille sinn, hva da med den artikkelen som stod i Jul på Karmøy fra 1955 "Beiningen losstasjon", av Kristi Røijen, der hun ble fortalt om en flodbølge som gikk innover Skudeneshavn?

Da tenkte jeg: Hvilke lokale aviser kan ha kommet ut på denne tiden? Kanskje de hadde fått med seg denne hendelsen. Jo, det var noen aviser som heter Stavangeren og Stavanger Amtstidene, som også hadde noen abonnenter på Sør-Karmøy. Siden disse avisene ikke lenger kommer ut, så måtte jeg ta kontakt med Nasjonalbiblioteket i Mo i Rana.

Der fikk jeg låne mikrofilmer over disse avisene. Jeg satt i flere uker, for ikke å snakke om måneder på biblioteket i Tønsberg, og så på mikrofilmer over alle de avisene som kom ut fra og med 1840 til og med 1870. Det var mye interessant å lese, men ingenting om noe flodbølge.

HVA GJØR JEG NÅ? DET GIKK 2 ÅR UTEN EN DRÅPE AV NOEN FLODBØLGE !!! ARGH !

Var det ikke Knud Hamsun som sa: "Om hundre år er allting glemt." Er det mulig å glemme en slik stor naturhendelse? Jeg kan ikke gi opp nå, selv om alt ser mørkt ut.

Så en dag i begynnelsen av mars 1999, kom lyset og nysgjerrigheten tilbake. HALLELUJA!!

Jeg var på biblioteket, og fikk se en bok med tittelen:

"Været i Norge i 100 år" av Gustav Bjørkbæk. Jeg lånte den og når jeg var kommet hjem, så ringte jeg nummeropplysningen og fikk telefonnummeret hans og ringte ham i håp om at han kanskje visste noe om været lenger tilbake, noe han gjorde, men ikke noe om at det hadde gått en flodbølge ved Sør Karmøy.

Men Gustav gav meg navnet og telefonnummeret til en som kjente sitt fagområde, nemlig: "Den faste jordfysikk" Professor Marvard Sellevoll ved universitetet i Bergen.

ON THE ROAD AGAIN!

Det ble mange interessante telefonsamtaler, fram og tilbake med professor Sellevoll. Han begynte å arbeide med de opplysningene som jeg kunne gi ham med en gang, for han fant stor interesse av denne hendelsen ute i Skudefjorden på midten av 1800.

Etter det vi kjenner til inntraff det to jordskjelv i søndre enden av Karmsund-området i begynnelsen av 1860-åra. Et såkalt lokalskjelv inntraff den 3. oktober 1861 og ett den 7. april 1863, som var ett relativt kraftig jordskjelv med styrke 4 på Rossi-Forels skala —en skala som går fra 1 til 10 og der styrke 4 er temmelig kraftig til å være i Norge. Denne skala har ikke noe med Riechters skala å gjøre.

Rasene kan ha gått samtidig med ett av disse jordskjelvene i området og har desstabilisert løsmassene på havbunnen slik at massene har rast ut og en bølge har reist seg og gått inn over land. Han gav meg også en boktittel: "Norges jordskjelv, Bergen museums aarbok 1913" av Carl Fred Koldrup. Der leste jeg at de systematiske innsamlinger av opplysninger om jordskjelv i Norge ikke kom før den 4 februar 1887.

De første forsøk på en sammenstilling av norske jordskjelv ble utført av professor Keilhau og offentliggjort i hans avhandling: "Etterretninger om jordskjelv i Norge." Professor Keilhau hadde her samlet et meget betydningsfullt materiale, hans viktigste kilder var Deichmanns "Historiske etterretninger om Kongsberg sølvverk", Krafts "Topographisk statisk beskrivelse af kongeriget Norge", Spidbergs "Historisk fysisk relation angaaende det store jordskjelv i 1755" og Strøms "Meteorologiske iakttagelser paa Søndmøre".

Professor Keilhau benyttet seg også av dagspressen Rigstidende og Morgenbladet.

Den neste store jordskjelvsavhandling ble skrevet av professor Kjerulf, der det er verd å få med seg hans observasjonsmateriale som henvendte seg til direktørene for telegraf-, jernbane- og fyrvesenet og bad dem om beretninger fra personalet i deres etater.

I Bergen museum aarbok 1888, skrev Thomassen en avhandling "Rapporter over de vesentlige jordskjælv som har inntruffet i Norge siden 1834." Ved denne avhandlingen fikk man utfylt det store hull i vår jordskjelvsfortegnelse, som omfatter tiden fra 1835 til 1886.

Men det er dr. Reusch, sjef i 1913 for Norges geologiske undersøkelser, som har fortjenesten av å ha fått i stand den første systematiske innsamlingen. Da dr. Reusch i 1887 henvente seg til Kristiania Vitenskapsselskap, bevilget han 130 nkr. Den største del av denne sum gikk med til trykking av 5000 skjemaer, som inneholdt i alt 17 forskjellige spørsmål om de jordskjelvsfenomener som det var av interesse å få rede på.

Professor Sellevoll satte meg i kontakt med Norges Geologiske Undersøkelse i Trondheim, med forsker Reidulv Bøe. Forsker Bøe har skrevet en avhandling: "Submarine slide scars and mass movement in Karmsundet and Skudenesfjorden, southwestern Norway: morphology and evolution."

Forsker Bøe fortalte meg at når Statoil undersøkte havbunnen i Karmsundet og Skudenesfjorden ved hjelp av grunnseismikk, multistråleekkolodd og kjerneprøvetagning i perioden 1990 – 96 har vist at det i dette området har gått flere store undersjøiske skred. En finner raskanter som er opptil 40 m høye og 8 km lange, og i en enkelt utrasning kan det ha glidd ut så mye som 20 millioner kubikkmeter sedimenter på en gang. Det er ikke kjent nøyaktig når utrasningene har skjedd, men de er i hovedsak mindre enn ca. 10 000 år gamle. Enkelte ras kan ha skjedd på et mye senere tidspunkt.

Utrasningene har mest sannsynlig skjedd som en følge av jordskjelv utløst på grunn av landhevingen etter siste istid, muligens langs en forkastning som går i nord – sørretning langs østsiden av Karmsundet. Det er ikke umulig at den omtalte flodbølgen som ble observert i Skudenesområdet på 1860-tallet kan ha vært forårsaket av en mindre undersjøisk utrasning i Karmsundet.

Statoil hadde enerett på disse bildene, men forsker Bøe fikk tillatelse til å gi meg et av disse, der en kan se et skyggerelieffkart over en av disse utrasningene utenfor Skudenes.

Forsker Bøe mener at det er ingen umulighet for at det var dette undersjøiske raset som forårsaket flodbølgen, som Kristian Larsen Stava fikk se, når han var losvakt på Havnafjellet, denne stille vakre solskinsdagen den 7. april i 1861.

Tenk! Her har vi et stykke Karmøy-historie, som er blitt glemt, hvordan er dette mulig?

Havbunnen uten for Skutenes, tatt av Norges Geologiske Undersøkelse for Statoil i perioden 1990-96, forsker Reidulv Bøe.

EG BERRE SIT
HER OG
TENKJER PÅ
LIVET MIT...

NORGE I 100

Læreboktekst fra unionstiden.

Tekst Anne Helene H. Mork - Tegning Anders Kvåle Rue

DEN 27 JUNI 1905 gikk riksdagsrepresentant på talerstolen i den svenske Riksdagens andre kammer.

Temaet hans var unionsbruddet – og en norsk lesebok. P.P. Waldenström mente at nordmennene hele tiden hadde hatt som mål å komme seg ut av unionen med Sverige.

Derfor hadde de i årevis brukt en lesebok for folkeskolen hvor det ble fortalt om en gutt som ville "hugge hodet av alle svensker" når han en gang ble soldat. Og Waldenström uttrykte stor respekt for lesebokas påvirkningskraft: *"Det som går inn i barnet, det slår mer og mer rot, og det blir vanskelig å få ut av den eldre mannen; det bærer frukt og forplanter seg fra generasjon til generasjon."*

Nordahl Rolfsen som krigshisser?

Nordahl Rolfsens *Lesebok for folkeskolen* ble lest av de aller fleste norske skolebarn på dette tidspunktet.

Stykket det var snakk om, var historien om "Knud Pladsen".

Dette var Rolfsens relativt kreative omskrivning av den finske forfatteren

Zacharias Topelius' fortelling om "Pikku Matti".

I følge Rofsen's versjon i leseboka fra 1892 er Knud en liten, fattig, foreldreløs gutt som bor hos sine besteforeldre. Farfaren er gammel og blind, og han var soldat i krigen mot svenskene i 1808. En dag kommer kronprinsen til bygda, og Knud skal få låne farfarens gamle uniformsbukser. Han blir veldig begeistret da han ser farfarens sabel, og sier at når han blir stor og får lov til å slå, skal han *"hugge hodet av alle svenskerne"*. Da farfaren svarer: *"Neimænd skal du ei"*, sier Knud at da skal han hogge hodet av alle *"ulvene og haukene og neslene og alle, som gjør farfar og farmor vondt"*: Han skal også hogge hodet av alle som kaller ham jente.

Prinsen kommer faktisk hjem til Knud og spør gutten om han vet at han skal bli soldat når han blir stor. Knud, som har glemt farens ord, svarer at da skal han hogge hodet av alle svenskerne. Prinsen sier så: *"Det var de gamle soldatene det, som hug hodet av svenskene; de nye gjør ikke det."* Knud lurte på hvem han da skal hogge hodet av, og prinsen svarer: *"Den tid, den sorg"*.

I Topelius' originale historie nevnes ingen konkret fiende. Der sier Pikku Matti at han skal hogge hodet av alle sammen når han blir stor. Farfaren svarer at det kommer jo nok an på hvem han vil slåss mot. Rofsen ble ofte kritisert for å forandre på andres tekster før han tok dem med i leseboka. Han begrunnet selv dette med at han ønsket å gjøre stoffet språklig og innholdsmessig mer tilgjengelig for barna.

Historien endrer seg

Historien om "Knud Pladsen" gjennomgikk flere endringer i ulike opplag av Rofsens lesebok. I 1892-utgaven sies det om farfaren: *"Men engang hadde han været soldat og en spræk kar; han hadde været med i krigen og set godt, når han skjød paa svensken. For det var i 1808 han var med."*

I et opplag fra 1903 er teksten: *"Men en gang hadde han været soldat og en spræk kar; han hadde været med i krigen, og set godt havde han da, naar han brugte børsen. Det var i 1808 han var med."* I dette oplaget sier ikke farfaren bare *"Neimænd skal du ei"* når Knud snakker om å hogge hodet av alle svenskene, men han legger til:

"Vi ligger ikke i krig med svensken nu, skal du vide. Vi gaar sammen med dem nu."

Fiendtlige lesebøker

I 1904 hadde riksdagsmann Waldenström tatt opp Knuds halshoggingsplaner under årsmøtet til den svensk-norske vennskapsforeningen Brödrafolkens Vål. Responsen svarte ikke til forventningene. En svensk lærer bagatelliserte saken ved å påpeke at det også i svenske lærebøker fantes ufordelaktige utsagn om nordmennene.

Den 20 november 1905 stod artikkelen "*Svensk-fiendtligheten i den norske folkeskolans läsebok*" i Stockholms Dagblad. Artikkelen var signert A.G.N. Redaksjonen innleder med å si at artikkelen gir uttrykk for oppfatninger og stemninger som tydelig har bidratt til sommerens hendelser".

A.G.N. støtter Waldenströms syn på leseboka, og sier at han ikke kan se noen annen grunn til at svenskene er blitt blandet inn i fortellingen, enn forfatterens svenskehat. Han påpeker at hvis svenskene absolutt skulle tas med, hadde det vært en utmerket mulighet til å skrive om union og broderfolk, men det er ikke nevnt.

Videre skriver han: "Hos den nasjon som fremfor alle andre vil fremstå som et fredsfolk(!), innpoder man alt hos de små barna tanker om voldsgjerninger mot broderfolket! Mye av det som har skjedd i Norge, blir på denne måten forståelig." A.G.N. siterer også forordet til leseboka, der det står at boka uten patriotisk skryt og uten fortrelgelse av sannheten på noe punkt skal oppdra norske borgere. Ifølge A.G.N. er resultatet av denne "oppdragelsen" hendelsene i 1905.

Du skal verge ditt land!

Nordahl Rolfsen var venstremann og uttrykte andre steder i leseboka skepsis mot unionen. Det er heller ingen tvil om at hans versjon av historien om "Pikku Matti" ikke var et bidrag til forsoning mello folkene.

Det er nokk likevel en forenkling å si som A.G.N. at omskrivingen av Topelius' fortelling kun er motivert av "forfatterens svenskehat". Rolfsen hadde også syn for samarbeid på tvers av grensen, og under et av de nordiske skolemøtene argumenterte han for å lage en felles nordisk lesebok. Antakelig var omskrivinga delvis motivert ut fra et pædagogisk ønske om å gjøre teksten mer tilgjengelig og aktuell for elevene ved å bruke en krig og en gammel fiende de kjente til.

Det kan likevel virke som om Rolfsen tok kritikken til etterretning. I den reviderte utgaven av leseboka som kom i 1907 er stykket igjen endret. Den nye teksten ligger mye nærmere Topelius' fortelling end tidlige versjoner, og den svenske fienden er nå helt fjernet fra fortellingen.

I motsetning til tidligere opplag, da det sto at Knuds farfar kjempet i krigen 1808, spesifiseres det ikke i utgaven fra 1907 hvilken krig det var snakk om, eller hvem fienden var. Knuds utsagn om at han skal *"hugge hodet av alle svenskerne"*, er byttet ut med utsagnet *"Jeg skal hugge hodet av alle sammen"*.

I tidligere opplag hadde prinsen sagt at det var de gamle soldatene som hogg hodet av svenskene, og på Knuds spørsmål om hvem han da skal hogge hodet av, hadde prinsen som nevnt sagt: "Den tid, den sorg." Disse setningene er i 1907-utgaven byttet ut med ordene: "Du skal verge ditt land, skal du."

Norge i 100 fortsette i neste nr. med:
Kampen om det "rene" flagget" av Ole Kristian Grimnes.

Mimring om Sillakånå

Skrevet av:

Søren Sørensen Åkrehavn

”Sillakånå” avduket

1.august 2002 Åkrehavn

Me så va unge i sillatie.
Me ser na for oss, sillajente, sillakånå
Med oljebredd og skaut.

Det var ikkje arbeid for pyser
å vara sillakåna,
Sille sko leggjast fint ei for ei.
I frå botten av tynnå
me speiel på toppen.
Øve 400 gonjer måtte ryggjen bøyst
før vrakaren sette stampelet sitt på.

Så sto sillakånå dag ut og dag inn
vekå på tamp.
Men tru ikkje at hu sottra for det nei,
i pausen med blanke termos
med påskrudde kopp
og ei halvfine sjeva med sukker på
gjekk praten lett,
og låtten ljoma i veggjene

Det konne og vara ett slit og ett kav,
men sko du i dag møta ei så va sillakåna
og spørja om hu trega på noge
så vett eg at hu ville svara
”Eg trega ikkje et sekund,
me va midt i sentrum av sillatie.
Å du å du for ei gjille ti”

Noge av det me andre kan lera av sillakånå
det må vara det,
at me midt i slitet og striden
tar fram smilet
og er glad og fornøyd med livet

Søren Sørensen og ”Sillakånå”

Sko nogen vara vere ei statua,
så måtte de vara hu,
og i dag står den her
på den gamle Åkrakaien.
Her va sentrum i sillatie,
og her står sillakånå
med oljebredd og skaut

Vårsildfisje

Erling Nygård

Me minnest godt den tiå
eingong i svunne år.
Nå e det lenje siå,
men minnene består.
Og minnene vil leva,
om denne svunne tid.
Om dengong då dei streva,
med sildafiskeri.

Me minnest dette gamla
om år og tier flyer.
Den store flåten samla,
te sildaeventyr.
Me minnest vel den låten,
på både sjø og land.
Når heile sillaflåten,
Gjekk når solå rann.

Kvar kveld låg heile "klikken"
og låste lastå si.
På sildoljefabrikke,
og kvart et salteri.
Og kjerringar og ungar,
ja, adle va dei med.
For sillå låg i dongar,
og den sko saltast ner.

Dei gløymde vaskefillå,
den tiå det so på.
For adle "gjekk i sillå",
dei store og dei små.
Og livet det va trivligt,
ein kalle vinterkveld.
På kaien va der livlig,
med dans og bælje spell.

Du høyre kols det livde,
bak kvar ein knaus og rabb.
For jentene dei strevde,
med jakt på "fisje strabb.
Så gjekk dei der og smilte",
Med friar på kvar fing.
Kvar bygdagut fortvilte,
for han va ingjenting.

I havnå høyrdest larmen,
av vinsj og båtmotor.
Der låg den store svermen,
med sillalast om bord.
Ein hektoliter ilte,
i luftå opp og ne.
Og svetten rann og silte
av adle så va me.

Me kunne høyra prate,
frå sørlending og stril.
Det gjekk om resultate
av dagens fangst av sill.
Og sillarispet glitra,
ein mørke vinterkveld.
Av fiskarar fra Hitra,
og Rongevær og Fjell.

Men nå e alt et minne,
i frå ei ti så va.
Me gløyme det i sinnet,
og det kan ingjen ta.
Me har'kje silla stimar,
rondt øyar og rondt skjær.
Og tunge arbeidstimar,
kvar nott i vintervær.

Me har'kje sillaflåten på feltene der vest
Og høyre ikkje låten av måkar så har fest
Men Ryvingen deb blenkje mot salte bølgers kva.
Ja, kanskje den og tenke på det så ein gong va.

KURIOSITETER OG SNURREPIPERIER

Dette er en siklemaskin som står i Museet i Mælandsgården, Skudeneshavn. En kvass spiker er festet i nedre ende av stanga. Den fungerer som bor. Når tverrpinnen føres opp og ned roterer spikeren først i en retning og så roterer den tilbake. Siklemaskinen ble brukt til å bore hull i fat eller tallerkener som var brukket i to. I tillegg til lim ble det lagt inn en metallforsterkning. Rolf Høines forteller at det var en mann som utførte slike reparasjoner så sent som på

1930 –tallet, som bodde på Hillesland utenfor Skudeneshavn.

SYN OG SEGN.

I den nordre luten av Karmøy ligg Torvastad sokn. Gjennom denne sokni gjeng det ein dal fraa nord til syd og kløyver sokni i to. Dalbotn ligg berre nokra faa meter yver sjømålet; men i gamle dager gjekk sjøen inn her, so det var eit sund millom austre og vestre luten av Torvastad. Gjennom dette sundet kom Olav den heilage ein gong siglande. Daa han var komen halvvegs i sundet, vart dei vatnlause.

Kongen gjekk daa upp paa land, han hadde jarnhandskarne sine paa seg og trykte med handi si ei hola i fjellet.

Straks kom det fossande upp klart godt vatn, so alle kunde faa drikk.

Kjelda kann ein sjaa den dag i dag. Dei kallar henne "Olaskjello", og folk segjer, at ho aldri tryt.

Er det so at du hev vortor paa henderne, so skal du berre gaa til Olavskjelda og duppa dei eit par gongjer, so vert du snart fri dei. Ja so segjer folk.

Kilde: Rogaland Historielags årshfte 1914 av Aamund Salveson

Kultur er å minnes det man har sett og hørt,
og formulert ved en tanke og delt med andre.
"KOMMUNIKASJON MELLOM MENNESKER ER GOD KULTUR."
Fortell oss hva DU har sett og hørt.
Odd Rune Olsen

Send ditt bidrag til:

e-post: oddruneolsen@yahoo.no

Postadresse: Odd Rune Olsen

Kirkeveien 18

3120 Tønsberg

eller

e-post: slektsforumkarmoy@c2i.net

Postadresse: Slektsforum Karmøy

Postboks 135

4278 Skudeneshavn

Vi ønsker også bilder til deres bidrag.

Porto

Returadresse:
Slektsforum Karmøy
Postboks 135
4281 SKUDENESHAVN

Vær med og verv medlemmer.

Slektsforum Karmøy er avhengig av medlemmene
for å ha en forsvarlig drift og kunne yte god bistand
til de som ønsker det.

Har du venner og kjente som kan være interessert i å bli medlem ?